

Spis treści

	Str.	Nb.
Wstęp do pierwszego wydania	V	
Wstęp do czwartego wydania	VIII	
Wykaz literatury	XXI	

Rozdział I. Starożytne podstawy myśli o państwie i prawie

§ 1. Uwagi wstępne	1	1
§ 2. Uwarunkowania greckiej filozofii polityki i państwa	2	4
§ 3. Ideologia demokracji ateńskiej	4	7
I. Brak doktryny demokracji	4	7
II. Zasady ideologii demokratycznej	5	8
1. Równość	5	8
2. Wolność partycypacyjna	5	10
III. Antyteza demokracji – „despocja wschodnia”	6	12
§ 4. Idealistyczna nauka <i>Platona</i> o państwie	6	13
I. Sylwetka <i>Platona</i>	7	13
II. Idealizm obiektywny	7	14
III. Podział ustrojów i ich ewolucja	8	17
IV. Państwo idealne	9	19
V. Państwo „drugiego rzędu”	11	23
§ 5. Utopijne wizje społeczne cyników	12	24
§ 6. Realizm arystotelesowskiej nauki o państwie	13	27
I. Sylwetka myśliciela	13	27
II. Podstawy myśli o państwie i prawie	13	28
1. Podstawy filozoficzne	13	28
2. Empiryzm	14	30
3. Człowiek „zwierzęciem społecznym”	14	31
III. Typologia ustrojów państwowych	15	33
IV. Późniejsze nawiązania do myśli <i>Arystotelesa</i> o państwie	16	35
§ 7. Greckie początki teorii umowy społecznej	16	36
§ 8. Grecka filozofia stosunków międzynarodowych	18	39
I. Punkt widzenia państwa-miasta	18	39
II. Walka o hegemonię	18	40
§ 9. Podejście do prawa w myśli starożytnej Grecji	19	42
I. Dominacja prawa stanowionego	19	42
II. Początki idei prawa naturalnego	20	47
§ 10. Nauka <i>Arystotelesa</i> o sprawiedliwości	21	49
I. Sprawiedliwość i jej kategorie	21	49
II. Prawość, słuszność, prawo naturalne	22	53
§ 11. Hellenistyczny stoicyzm a myśl o państwie i prawie	23	55

I. Szkoły filozoficzne w okresie hellenistycznym	23	55
II. Podstawy filozofii stoickiej	23	57
1. Życie zgodne z naturą	23	57
2. Kosmopolityzm i udział w życiu politycznym	24	58
III. Późniejsze oddziaływanie stoicyzmu	24	59
§ 12. Hellenistyczna koncepcja stosunków międzynarodowych	25	60
§ 13. Rozwój terytorialny Rzymu a rzymska myśl o państwie i prawie	26	62
I. Ekspansja terytorialna – od państwa-miasta do imperium	26	62
II. Otwarcie na kulturę hellenistyczną	27	65
§ 14. Początki teorii ustroju mieszanego	27	66
§ 15. Stoicyzm adaptowany do potrzeb państwa – <i>Cyceron</i>	28	68
I. Sylwetka myśliciela	28	68
II. Państwo i prawo	29	69
III. Humanistyczny program wychowania	29	70
§ 16. Ideologia <i>Imperii Romani</i>	30	71
§ 17. Rzymska myśl prawna i prawnicza – zagadnienia ogólne	31	75
I. Szczególna rola prawa i prawników	31	75
II. Cechy rzymskiej klasycznej myśli prawniczej	31	77
1. Unikanie definicji	31	77
2. Zasady prawa	32	79
3. Wrażliwość na problemy aksjologiczne	32	80
III. Kategoria słuszności	33	82
IV. Nauka o źródłach prawa	33	83
§ 18. Prawo naturalne w jurysprudenencji rzymskiej	34	85

Rozdział II. Między starożytnością a średniowieczem – myśl polityczna Ojców Kościoła

§ 19. Uwagi wstępne	36	88
§ 20. Kształtowanie się chrześcijańskiej myśli o państwie	37	90
I. Pierwsi chrześcijanie a państwo	37	90
II. Poglądy w Kościele uznanym przez państwo	38	92
§ 21. Nauka o państwie <i>Świętego Augustyna</i>	39	95
I. Sylwetka świętego	39	95
II. Państwo „z powodu grzechu”	40	96
III. Późniejsze losy idei augustiańskich	41	99

Rozdział III. Dorobek myśli politycznej i prawnej wieków średnich

§ 22. Uwagi wstępne	42	101
§ 23. Immanentny konserwatyzm myśli średniowiecza	43	104
I. Stabilizacja i hierarchia	43	104
II. Bezosobowość, zakony, uniwersytety	44	105
III. Scholastyka	44	106
IV. Stopniowa indywidualizacja myśli	45	108
§ 24. Religia w myśli średniowiecza	46	110
I. Nauka służebniczą teologii	46	110
II. Religia jako wyraz kontestacji	46	111
III. Dominacja religii	47	112
§ 25. Państwo a Kościół w myśli średniowiecza	48	116

I. „Bogu co boskie, cesarzowi co cesarskie”	48	116
II. Monarcha najwyższym stróżem religii.....	48	117
III. Kościół jako zwierzchnik władzy świeckiej.....	49	119
1. Poglądy początkowe	49	119
2. Papalizm <i>Grzegorza VII</i>	49	121
3. Hierokratyzm <i>Innocentego III</i>	50	122
4. Skrajna doktryna <i>Bonifacego VIII</i>	50	123
§ 26. Średniowieczne koncepcje organizacji Kościoła	50	124
I. Papalizm	51	124
II. Schizma i koncyliaryzm	51	126
§ 27. Średniowieczne koncepcje stosunków międzynarodowych.....	52	128
I. Uniwersalizm cesarski	52	128
II. „Król cesarzem w swoim królestwie”	53	130
III. Republiki miejskie.....	53	132
§ 28. „Wojna sprawiedliwa” i początki myśli o „wiecznym pokoju”	54	133
I. Teorie „wojny sprawiedliwej”	54	133
1. <i>Święty Augustyn</i>	54	133
2. <i>Święty Rajmund z Peñaforte</i>	54	135
3. <i>Święty Tomasz z Akwinu</i>	55	136
4. Pierwsi prawnicy – <i>Stanisław ze Skarbimierza</i> i <i>Paweł Włodkowic</i>	55	137
5. Użycie siły w celu nawrócenia	55	138
II. Początki myśli o „wiecznym pokoju”	56	140
§ 29. Solidaryzm średniowiecza – organiczna teoria państwa i nauka o państwie <i>św. Tomasza z Akwinu</i>	56	141
I. Organiczna teoria państwa.....	57	141
1. Podstawy	57	141
2. <i>Jan z Salisburys</i>	57	143
II. Nauka o państwie <i>św. Tomasza z Akwinu</i>	58	144
§ 30. Średniowieczna teoria reprezentacji. Początki konstrukcji „społeczeństwa obywatelskiego”	59	147
I. Teoria reprezentacji	59	147
II. „Społeczeństwo obywatelskie”.....	60	148
§ 31. Średniowieczna koncepcja rządów prawa.....	61	149
§ 32. Nauka i nauczanie prawa w średniowieczu – zagadnienia ogólne	63	156
I. Glosatorzy.....	63	156
II. Postglosatorzy.....	64	158
III. Doktrynalna recepcja prawa rzymskiego	64	160
IV. Szczególne cechy prawa angielskiego.....	65	161
V. Nauka prawa a teologia i filozofia.....	66	163
§ 33. Prawo naturalne w średniowieczu	66	164
I. Ujęcia prawa naturalnego w średniowieczu	66	164
II. Prawo naturalne według <i>św. Tomasza z Akwinu</i>	67	169
1. Terminologia	67	169
2. Hierarchia prawa	68	170
3. Prawo naturalne	69	174
§ 34. Ku myśli nowożytnej – poglądy <i>Marsyliusza z Padwy</i>	69	175
I. Podstawy myśli <i>Marsyliusza</i>	70	175
II. Suwerenność ludu.....	70	176

III. Empyryzm	71	179
IV. Pozytywistyczna koncepcja prawa naturalnego	71	180

Rozdział IV. Kształtowanie się nowożytnej myśli politycznej i prawnej – myśl Renesansu

§ 35. Uwagi wstępne	73	182
I. Ogólne cechy okresu	73	182
II. Renesans w dziejach myśli politycznej i prawnej	74	185
§ 36. Ideologia humanizmu	76	187
I. „Człowiek uniwersalny”	76	187
II. Odkrycie druku i upadek Bizancjum jako szczególne czynniki kształtowania się myśli Renesansu	77	189
III. Stoicyzm i pesymizm	77	190
§ 37. Renesansowa koncepcja państwa	78	192
I. Państwo narodowe	78	192
II. Suwerenność i racja stanu	78	194
III. Suweren a prawo – „rządy prawa”	79	197
§ 38. Realizm psychologiczny – myśli o państwie <i>Niccolò Machiavellego</i> ...	80	201
I. Sylwetka myśliciela	80	201
II. Makiawelizm	80	202
III. Historiografia nowego typu	81	204
IV. Książę w okresie przejściowym	82	207
V. Docelowa wizja republiki o ustroju mieszanym	83	210
§ 39. Komparatystyczny realizm <i>Jeana Bodina</i>	84	212
I. Sylwetka myśliciela	84	212
II. Czynniki wpływające na ustrój	84	213
III. Rzeczpospolita	85	215
1. Pojęcie	85	215
2. Metoda	85	216
3. Suwerenność	86	219
4. Forma	86	220
IV. Charakter poglądów <i>Bodina</i>	87	222
§ 40. Realizm doktrynalny – teoria ustroju mieszanego	87	223
I. Realizm doktrynalny	88	223
II. Podstawy ustroju Anglii i Polski	88	224
III. Warianty ustroju mieszanego	89	225
IV. Myśl <i>Wawrzyńca Goślickiego</i>	90	228
1. Sylwetka	90	228
2. Dobry senator	90	229
3. Ustrój mieszany	90	230
4. Wpływ na myśl anglosaską	91	231
§ 41. Myśl teologiczno-polityczna Reformacji	91	232
I. Podstawy i postulaty	91	232
II. <i>Marcin Luter</i>	92	234
1. Zła natura człowieka	92	234
2. Państwo „sługą Bożego gniewu”	93	235
3. Kościół sługą państwa	93	236
III. <i>Jan Kalwin</i>	93	237
1. Doktryna predestynacji	93	237
2. Państwo sługą Boga	94	238

3. Ustrój kalwińskiej Genewy.....	94	239
IV. Hugonoci	95	240
V. Bracia Polscy	96	242
§ 42. Renesansowa myśl utopijna.....	96	244
§ 43. Europa poza chrześcijaństwem zachodnim – myśl polityczna w państwie moskiewskim w XVI w.	98	248
§ 44. Renesansowe idee stosunków międzynarodowych.....	99	251
I. Realizm i pesymizm <i>Machiavellego</i>	99	251
II. Stosunek do wojny – początki pacyfizmu	100	252
III. Kształtowanie podstaw prawa międzynarodowego.....	100	255
1. Prawo wojny	100	255
2. Prawo narodów	101	257
§ 45. Podejście do prawa w epoce Odrodzenia	102	258
I. Prawo naturalne	102	258
II. Postulaty i praktyka kodyfikacji	103	262
III. Postulaty prostoty prawa	103	263
IV. Prawo rzymskie – prawo żywe i przedmiot badań historycznych.....	104	265

Rozdział V. Systemy myśli nowożytnej – myśl polityczna i prawna od XVII do początków XIX w.

§ 46. Uwagi wstępne	106	267
I. Cechy myśli nowożytnej	106	267
1. Epoka systemów	106	267
2. Racjonalizm	107	269
3. Empiria a dedukcja	107	271
4. Praktycyzm	108	273
5. Wiara w postęp.....	108	274
6. Prawo natury	108	277
7. Konstytucjonalizm	109	278
II. Periodyzacja z punktu widzenia historii instytucji	109	279
III. Periodyzacja dziejów myśli	110	280
1. Podstawa podziału	110	280
2. Rewolucja naukowa	110	281
3. Rewolucja przemysłowa	111	283
4. Dwa pojęcia Oświecenia.....	111	284
IV. Absolutyzm oświecony.....	113	290
§ 47. Pierwszy nowożytny system prawa natury – filozofia prawa <i>Hugona Grocjusza</i>	114	291
I. Definicja prawa natury	114	291
II. Zasady prawa natury.....	115	293
III. Suwerenność ludu i umowa społeczna	116	295
IV. Konstrukcja praw podmiotowych.....	116	296
§ 48. Szkoła prawa natury w XVII i XVIII w. a kodyfikacja prawa i rozwój konstytucjonalizmu	117	298
I. Prawo natury przedmiotem nauczania.....	117	298
II. Prawo natury podstawą kodyfikacji	117	300
III. Narodziny teorii kodyfikacji.....	118	305
IV. Prawo natury podstawą konstytucjonalizmu	119	308
V. Kodyfikacja prawa a konstytucjonalizm	120	310

§ 49. Pierwszy nowożytny system umowy społecznej		
– nieograniczona suwerenność władzy u <i>Tomasza Hobbesa</i>	120	311
I. Sylwetka myśliciela	121	311
II. Zła natura człowieka	121	312
III. Stan natury	122	313
IV. Umowa społeczna ucieczką ze stanu natury	122	315
V. Skutki prawne umowy społecznej	123	316
VI. Znaczenie konstrukcji <i>Hobbesa</i>	124	318
§ 50. Umowa społeczna i liberalizm polityczny <i>Johna Locke'a</i>	124	319
I. Sylwetka myśliciela	124	319
II. Liberalizm	125	320
III. Stan natury	125	323
IV. Umowa społeczna realizacją prawa natury	126	325
1. Prymat jednostki	126	325
2. Odwoływalność umowy	126	327
V. Losy liberalnej koncepcji umowy społecznej	127	329
§ 51. Umowa społeczna i demokratyzm <i>Jana Jakuba Rousseau</i>	128	330
I. Sylwetka myśliciela	128	330
II. Dobry człowiek natury	128	331
III. Rozwój od stanu natury do stanu społecznego	129	332
1. Powody wyjścia ze stanu natury	129	332
2. Etapy rozwoju	129	333
IV. Umowa społeczna jako model urzędnienia świata	130	336
1. Umowa realna i idealna	130	336
2. Rządy woli powszechnej	131	337
3. Niezbywalna suwerenność ludu	131	338
4. Wolność partycypacyjna	131	341
V. Oddziaływanie i oceny myśli <i>Rousseau</i>	132	342
§ 52. Liberalizm bez umowy społecznej – liberalizm arystokratyczny		
<i>Monteskiusza</i>	133	344
I. Sylwetka myśliciela	133	344
II. „Duch praw” i „duch umiarkowania”	133	345
III. Wolność i jej gwarancje	134	347
IV. Socjologizm	135	349
V. Liberalizm arystokratyczny a mieszczański	135	351
§ 53. Liberalizm bez umowy społecznej – liberalizm integralny		
<i>Beniamina Constanta</i>	136	352
I. Sylwetka myśliciela	136	352
II. Klasyczna teoria wolności	137	354
III. Antydemokratyzm	137	355
IV. Gwarancje wolności	138	357
§ 54. Zasada podziału władz jako gwarancja liberalizmu politycznego	138	358
I. Składnik nowożytnego konstytucjonalizmu	138	358
II. Podział władz według <i>Johna Locke'a</i>	139	359
III. Wkład <i>David Hume'a</i>	139	360
IV. Teoria <i>Monteskiusza</i>	140	362
1. Trzy władze	140	362
2. System hamulców i równowagi	140	364
V. Recepcja teorii <i>Monteskiusza</i>	141	365

VI. Teoria <i>Beniamina Constanta</i>	141	366
1. Pięć władz	141	366
2. Władza municypalna	142	367
3. Władza królewska	142	368
§ 55. Narodziny liberalizmu gospodarczego	143	370
I. Fizjokratyzm	144	370
II. <i>Vincent de Gournay</i>	145	374
III. Klasyczna szkoła ekonomii politycznej	146	376
§ 56. Ideologia absolutyzmu oświeconego i napoleońskiego autokratyzmu ...	147	379
I. Oblicza polityczne myśli Oświecenia	147	379
II. Absolutyzm oświecony	148	381
1. Charakter	148	381
2. Teoria „oświeconych” monarchów	148	382
3. Kameralistyka i policystyka	149	383
4. Wsparcie filozofów – <i>Wolter</i>	150	388
5. „Absolutyzm praworządny”	151	390
III. Napoleońska myśl polityczna	152	392
§ 57. Narodziny nowoczesnego konserwatyzmu – myśl polityczna		
<i>Edmunda Burke’a</i>	153	393
I. Sylwetka myśliciela	153	393
II. Konserwatyzm organiczny i ewolucyjny	154	395
1. Przeciw „rewolucji doktryny i teoretycznego dogmatu”	154	395
2. Potrzeba partii politycznych	155	397
3. Przeciw postępowi – za „organicznym wzrostem”	155	398
III. Kontynuatorzy myśli <i>Burke’a</i>	156	399
1. <i>Joseph de Maistre</i>	156	399
2. Konserwatyzm i nacjonalizm niemiecki	156	400
3. Konserwatyzm angielski	157	401
§ 58. Państwo a religia w myśli XVII i XVIII w.	157	402
§ 59. Nowożytna nauka prawa rzymskiego – <i>usus modernus Pandectarum</i> ..	158	410
§ 60. Szkoła historyczna w prawoznawstwie	160	413
I. Historyzujące ujęcia prawa	160	413
II. Przedstawiciele szkoły	160	414
III. Konserwatyzm i romantyzm	161	419
IV. Różnice poglądów przedstawicieli szkoły	162	422
1. Romaniści i germaniści	162	422
2. Stosunek do heglizmu	162	423
3. „Prawo prawnicze”	162	424
V. Stosunek do kodyfikacji	163	425
VI. Oddziaływanie szkoły	163	426
§ 61. Utylitaryzm <i>Jeremy’ego Benthama</i> i początki nowoczesnego		
pozytywizmu prawniczego	163	427
I. Sylwetka <i>Benthama</i>	164	427
II. Podstawy filozoficzne – utylitaryzm	164	428
III. Utylitaryzm a ustawodawstwo	165	431
IV. Jureksprudenca analityczna <i>Johna Austina</i>	166	433
V. Wpływ <i>Benthama</i> i <i>Austina</i> na kodyfikacje anglosaskie	167	434
VI. Wpływ na pozytywizm kontynentalny	167	435
§ 62. Filozofia prawa <i>Immanuela Kanta</i>	167	436

I. Sylwetka filozofa.....	168	436
II. Idealizm transcendentálny.....	168	438
III. Imperatyw kategoryczny i praktyczny.....	168	439
IV. Prawo moralne i zewnętrzne.....	169	442
V. Oddziaływanie myśli <i>Kanta</i>	170	444
§ 63. Państwo i prawo w filozofii <i>Hegla</i>	170	445
I. Sylwetka filozofa.....	171	445
II. Podstawy filozoficzne.....	171	447
III. Państwo wcieleniem ducha światowego.....	172	449
IV. Prawo.....	174	452
V. Interpretacje i oceny myśli <i>Hegla</i>	174	453
§ 64. Nowożytne koncepcje stosunków międzynarodowych.....	175	454
I. Teoria równowagi sił.....	175	454
II. Wpływ myśli <i>Hobbesa</i>	176	455
III. Myśl <i>Monteskiusza</i>	176	456
IV. Projekt wiecznego pokoju <i>Kanta</i>	177	457
V. Rozwój prawa międzynarodowego.....	177	458
1. <i>Hugo Grocjusz</i>	177	458
2. <i>Następcy Grocjusza</i>	177	459

Rozdział VI. Kierunki rozwoju myśli politycznej w XIX i XX w.

§ 65. Uwagi wstępne.....	179	462
§ 66. Etapy rozwoju nowoczesnej myśli politycznej.....	180	464
§ 67. Powstanie i rozwój myśli socjalistycznej.....	185	479
I. Prehistoria myśli socjalistycznej.....	186	479
1. Utopie społeczne.....	186	479
2. <i>Gracchus Babeuf</i>	187	481
II. Socjalizm utopijny.....	187	482
1. Kierunek industrialny – <i>Saint-Simon</i>	187	482
2. Kierunek kolektywistyczny – <i>Owen</i> i <i>Fourier</i>	188	486
3. Socjalizm utopijny a początki spółdzielczości.....	189	488
III. Początki anarchizmu.....	189	489
1. Charakterystyka.....	189	489
2. <i>Pierre Joseph Proudhon</i>	189	490
IV. Kształtowanie się marksizmu.....	190	491
1. Sylwetki twórców.....	190	491
2. „Manifest komunistyczny”.....	191	494
3. Charakterystyka kierunku.....	191	495
V. Myśl socjalistyczna w opozycji do marksizmu.....	192	497
1. Anarchizm <i>Michała Bakunina</i>	192	497
2. „Socjalizm państwowy” i „socjalizm z katedry”.....	192	498
3. Rewizjonizm i centryzm.....	193	500
4. Socjaldemokracja w znaczeniu dzisiejszym.....	194	503
5. Syndykalizm.....	195	508
6. Kooperatywizm.....	196	510
VI. Myśl polityczna <i>W. I. Lenina</i>	197	512
1. Sylwetka.....	197	512
2. Nowe elementy teorii.....	197	513
3. Teoria i pragmatyzm.....	198	515
VII. Marksizm-leninizm.....	199	516

1. Sylwetka <i>J. W. Stalina</i>	199	516
2. Podstawy teorii stalinizmu.....	199	517
3. Stalinizm a doktryna „demokracji ludowej”.....	199	519
VIII. Podstawowe kierunki przemian marksizmu postalinowskiego.....	200	521
1. Próby destalinizacji oficjalnego marksizmu.....	200	521
2. Jugosłowiański „socializm samorządowy”.....	201	523
3. Eurokomunizm.....	201	524
4. Próby reform lat osiemdziesiątych – „pierestrojka”.....	202	525
5. Przejęcie programów socjaldemokracji.....	202	526
§ 68. Rozwój nowoczesnej myśli liberalnej.....	202	527
I. Przemiany demokratyczne a liberalizm.....	203	527
II. Liberalizm sceptyczny <i>Alexisa de Tocqueville</i>	203	529
1. Sylwetka myśliciela.....	203	529
2. Nieuchronność demokracji i społeczeństwa masowego.....	204	530
3. Decentralizacja.....	204	532
III. Liberalizm demokratyczny <i>J. S. Milla</i>	204	533
1. Sylwetka myśliciela.....	204	533
2. Liberalizm <i>J. S. Milla</i>	205	535
3. Demokracizm.....	205	536
IV. <i>Henry David Thoreau</i> i nieposłuszeństwo obywatelskie.....	207	539
V. Liberalizm drugiej połowy XIX i początków XX w.	208	541
VI. Darwinizm społeczny <i>Herberta Spencera</i> i liberalizm konserwatywny.....	209	543
1. Sylwetka myśliciela.....	209	543
2. Zasadnicza opozycja wobec interwencjonizmu państwowego.....	209	544
3. Oddziaływanie myśli <i>Spencera</i>	209	546
VII. Liberalizm a doktryna „państwa dobrobytu”.....	213	559
1. „Państwo dobrobytu” a reformizm.....	213	559
2. Podstawy teoretyczne – myśl ekonomiczna <i>J. M. Keynesa</i>	213	561
3. Losy doktryny.....	214	562
VIII. Liberalizm socjalny.....	214	563
§ 69. Społeczne nauczanie Kościoła rzymskokatolickiego.....	216	567
I. Szczególne cechy kierunku.....	217	567
II. Punkt wyjścia – encykliki <i>Leona XIII</i>	218	570
1. <i>Rerum novarum</i>	218	570
2. <i>Graves de communi</i> i demokracja chrześcijańska.....	219	572
III. Rozwój – <i>Quadragesimo anno Piusa XI</i>	219	573
IV. <i>Aggiornamento</i> – encykliki <i>Jana XXIII</i>	220	575
V. Encykliki <i>Pawła VI</i> i <i>Jana Pawła II</i>	221	576
§ 70. Inne ideologie poszukujące „trzeciej drogi”.....	222	582
I. Inne ideologie „trzeciej drogi”.....	223	582
II. Agraryzm.....	223	583
III. Ekologizm.....	225	588
IV. Antyglobalizm.....	229	597
V. „Trzecia droga” Nowej Partii Pracy.....	231	599
§ 71. „Państwo prawne” – „państwo prawne i społeczne”.....	233	604
I. Początki konstrukcji „państwa prawnego”.....	233	604
II. Elementy konstrukcji „państwa prawnego”.....	234	606
1. Konstytucjonalizm i samorząd terytorialny.....	234	606
2. Sądowa kontrola decyzji administracji.....	234	607

III. „Państwo prawne i społeczne” <i>Lorenza von Steina</i>	235	608
IV. „Państwo społeczne” w ujęciach solidarystycznych pierwszej połowy XX w.: <i>Wacław Makowski</i>	235	609
V. Dalsze dzieje konstrukcji „państwa prawnego”.....	237	614
VI. „Socjalne państwo prawne” i „społeczna gospodarka rynkowa”.....	238	616
§ 72. Rasizm, nacjonalizm, autorytaryzm, faszyzm.....	238	618
I. Prądy antyliberalne i antydemokratyczne.....	239	618
II. Rasizm.....	239	619
1. Rasizm kulturowy.....	239	619
2. Rasizm biologiczny.....	240	621
III. Nacjonalizm.....	241	623
1. Różne pojęcia narodu.....	241	623
2. Narodowa demokracja i nacjonalizm antydemokratyczny.....	241	624
3. Nacjonalizm a inne kierunki myśli politycznej.....	241	625
IV. Faszyzm.....	242	626
V. Autorytaryzm.....	243	627
§ 73. Populizm.....	244	628

Rozdział VII. Kierunki rozwoju myśli prawnej w XIX i XX w.

§ 74. Uwagi wstępne.....	246	633
§ 75. Kierunki historycyistyczne.....	247	636
I. Kodyfikacje pod wpływem szkoły historycznej.....	247	636
II. Historyzm <i>Otona von Gierkego</i>	249	639
III. Historyzm <i>H. J. S. Maine’a</i>	249	640
IV. Antropologia prawnicza – <i>Bronisław Malinowski</i>	249	641
V. Historyzm faszyzmu i marksizmu.....	250	642
§ 76. Pozytywizm prawniczy w XIX i XX w.	250	644
I. Pozytywizm filozoficzny.....	250	644
II. Cechy pozytywizmu prawniczego.....	251	646
1. Źródła.....	251	646
2. Praktycyzm.....	252	647
3. Metoda formalno-dogmatyczna.....	252	648
III. Od pozytywizmu do „jurisprudencji interesów” – <i>Rudolf von Ihering</i>	252	650
IV. Pozytywizm z wątkami psychologizmu – <i>Georg Jellinek</i>	253	652
V. Pozytywizm z wątkami historyzmu – <i>Adhèmar Esmein</i>	253	653
VI. Współczesny pozytywizm prawniczy.....	254	654
§ 77. Normatywizm.....	255	656
I. Sylwetka <i>Hansa Kelsena</i>	255	656
II. „Czysta nauka prawa”.....	256	657
1. Ograniczenie do sfery powinności.....	256	657
2. Stosunek do pozytywizmu.....	256	658
3. Prawo jako dynamiczny system norm.....	257	659
4. Państwo jako porządek prawny.....	257	661
5. Normatywizm w Polsce.....	258	663
§ 78. Kierunki socjologiczne.....	258	666
I. Różne pojęcia socjologizmu.....	259	666
II. „Socjologizm” <i>Emila Durkheima</i>	259	668
III. Solidaryzm <i>Leona Duguita</i>	260	670

IV. Socjologizm w innych kierunkach myśli.....	261	673
V. Socjologizm a „wolne prawo”.....	261	675
VI. Nurt socjologiczny w nauce prawa karnego.....	263	682
VII. Funkcjonalizm amerykański.....	264	684
1. Podstawy.....	264	684
2. Poglądy <i>O. W. Holmesa</i>	265	686
3. Idealizm prawniczy – inżynieria społeczna.....	265	687
4. Realizm prawniczy.....	266	690
5. Znaczenie.....	266	691
§ 79. Psychologizm.....	267	692
I. Sylwetka <i>Leona Petrażyckiego</i>	267	692
II. Emocje moralne i prawne.....	268	694
III. Podziały prawa i sprawiedliwość.....	268	696
IV. Psychologiczna teoria państwa.....	269	700
V. Psychologizm a liberalizm.....	270	701
VI. Wpływ <i>L. Petrażyckiego</i> na późniejszą myśl prawniczą.....	270	702
§ 80. Marksistowska koncepcja prawa.....	271	704
I. Stan marksistowskiej teorii prawa przed rewolucją w Rosji.....	271	704
II. Kształtowanie się teorii prawa w Rosji Radzieckiej i ZSRR.....	272	706
1. Selektywne stosowanie dawnego prawa.....	272	706
2. „Złamanie” dawnego prawa – „socjalistyczna świadomość prawna”.....	272	707
3. Poglądy <i>M. A. Reisnera</i>	273	708
4. Stosunek działaczy bolszewickich do prawa.....	273	709
5. Znaczenie kodyfikacji prawa radzieckiego.....	274	710
6. Prawo jako forma stosunków wymiany towarowej a dogmat obumierania prawa.....	274	711
III. Stalinowska teoria prawa.....	275	714
IV. Teoria postalinowska.....	276	716
§ 81. Współczesne teorie prawa natury.....	276	717
I. Odrodzenie prawa natury – prawo natury o zmiennej treści.....	277	717
II. Drugie odrodzenie prawa natury.....	278	721
1. Dynamiczne teorie prawa natury.....	278	721
2. Teoria „ustawowego bezprawia” <i>Gustawa Radbrucha</i>	278	722
3. Prawo natury formalne i materialne – teoria <i>L. L. Fullera</i>	279	725
4. Współczesne „miękkie” prawnicze koncepcje prawa natury.....	279	728
III. Trzecie odrodzenie teorii prawa natury?.....	281	734
IV. Odrodzenie prawa natury a jego „pozytywizacja” poprzez prawo międzynarodowe.....	281	735
§ 82. Powstanie i rozwój prawa porównawczego.....	282	736

Rozdział VIII. Podstawowe kierunki rozwoju koncepcji stosunków międzynarodowych w XIX i XX w.

§ 83. Uwagi wstępne.....	287	742
§ 84. Podstawowe kwestie i koncepcje stosunków międzynarodowych w dobie współczesnej.....	288	744
§ 85. Rozwój prawa międzynarodowego a prawo natury.....	292	755

Indeks osób.....	295
Indeks rzeczowy.....	301